

*Василије Драгосављевић**
Историјски институт, Београд

ЈУГОСЛОВЕНСКИ НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ: ПОКУШАЈ(И) УЈЕДИЊЕЊА ЈУГОИНТЕГРАЛИСТИЧКЕ ЕКСТРЕМНЕ ДЕСНИЦЕ 1935–1939.

Сажетак

У овом раду настојаћемо да реконструишемо историјат покушаја југоинтегралистичких политичких организација – Југословенске националне странке, Југословенске народне странке и Југословенског народног покрета Збор да током друге половине 30-их година успоставе међусобну сарадњу и формирају коалицију Југословенски национални фронт како би се ефикасније супротставиле неформалном процесу федерализације југословенске државе који је покренула влада Југословенске радикалне заједнице. Централну тему рада представљаће ток преговора између југоинтегралистичких организација као и однос режима Милана Стојадиновића према идеји уједињења присталица националног и државног унитаризма. Детаљније истраживање концепта Југословенског националног фронта осветлило би позадину и контекст многих политичких догађаја (попут Арнаутовићевог атентата на М. Стојадиновића и афере Техничка унија) који су обележили политички живот прве југословенске државе

Кључне речи: интегрално југословенство, Југословенски национални фронт, Југословенска радикална селачка демократија, Богољуб Јевтић, Југословенска

* Имејл адреса: v.dragosavljevic@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-9496-4203.

национална странка, Петар Живковић, Југословенска народна странка, Светислав Хођера, Југословенски народни покрет Збор, Димитрије Љотић

Идеја интегралног југословенства – политичка теорија по којој Срби, Хрвати и Словенци представљају „племена” јединственог југословенског народа настала је у предвечерје I светског рата у круговима радикализоване омладине окупљене око Српско-Хрватске коалиције. По завршетку рата ову теорију додатно су разрадили идеолози Организације југословенских националиста (ОРЈУНА). Служећи се историјским конструкцијама прваци ОРЈУНЕ измаштали су историју јединственог југословенског народа који насељава просторе између Јадранског и Црног мора, носиоца прогреса и борца против анахроних политичких, друштвених и економских форми. Према њиховом тумачењу југословенски народ је након вишевековне борбе 1918 г. завршио своју национално-социјалну револуцију срушивши Османско и Хабзбуршко царство експоненте аутократије, верског фундаментализма и феудализма и по први пут се нашао уједињен и слободан у сопственој држави (Dragosavljević 2018, 64–74; 109–125). У складу са овом поставком ОРЈУНА је све поборнике федерализма и политичких организација заснованих на етничким, регионалним и верским идентитетима перцепирала као анахроне снаге које угрожавају слободу југословенског народа. Вођена максимумом „У бој за Југословенску нацију! Ко није са нама, тај је против нас! Ко је против нас тај је против Државе!” ОРЈУНА је формирала своју милицију (Акциони одреди) на чијем удару су се нашли сви противници националног и државног унитаризма. Иако су агресивна пропаганда и терор орјунашких активиста у више наврата угрозили поредак јавне безбедности ОРЈУНА и њена идеологија обитавале су на маргинама политичког живота југословенске државе (Dragosavljević 2020, 172–206). Осмишљена у круговима високообразоване градске интелигенције теорија интегралног југословенства представљала је апстрактан конструкт који се тешко пробијао у редове аграрног становништва које је остало одано политичким организацијама утемељеним на етничким, регионалним и верским идентитетима.

До драматичног преокрета у даљој судбини ове политичке теорије довело је убиство хрватских посланика у Народној скупштини 1928 г. После вишемесечних преговора са представницима

политичких партија краљ Александар је 6. јануара 1929. г. објавио Шестојануарски манифест – прокламацију у којој је објавио да је парламентаризам довео до етничких сукоба који угрожавају даљи опстанак државе. Краљ је нагласио потребу да се пронађу нови путеви којим ће бити остварена слога, једнакост и равноправност Срба, Хрвата и Словенаца (Đimić 1996, 247). Замисао монарха била је да нагомилане проблеме југословенског друштва превазиђе политиком националног унитаризма тј. нивелацијом на југословенској равни чији је идеолошки израз била теорија интегралног југословенства (Petranović 1991, 243). Примену овог политичког програма краљ је препустио влади на челу са генералом Петром Живковићем. У периоду 1929–1931. г. Шестојануарском режиму је пришао велики број истакнутих орјунаша попут Будисава-Грге Анђелиновића, Добросава Јевђевића, Јураја Деметровића, Јована Бањанина и Алберта Крамера који ће успоставити организациони и идејни костур режимске странке – Југословенске радикалне сељачке демократије – ЈРСД¹ (Stojkov 1969, 101–103). Представљајући југословенски национализам као „Божије право” и уздижући народно јединство у ранг „закона космоса” орјунаши су преко државних институција наставили пропагирање бескомпромисног националног и државног унитаризма (Đimić 1996, 279). Политика интегралног југословенства наишла је на отпор и додатно је заострила постојеће националне сукобе (Petranović 1988, 197; 203). Недоследна политика монарха који је занемарујући све критике изречене на рачун предшестојануарских партија, покушавао да привуче НРС, СЛС И ЈМО у орбиту режима, довела је до расцепа унутар режимског корпуса (Petranović 1988, 199). У децембру 1931. г. током конституисања режимске ЈРСД група млађих посланика (њих 91) предвођених Николом Кешељевићем иступила је против имена новоформиране странке које је по њима представљало недопустив уступак предшестојануарским политичким организацијама (Vodrožić 1964, 47–48). Почетком 1932. г. ова група окупљена око Кешељевића и Светислава Хођере издвојила се из посланичког клуба ЈРСД и оформила Југословенски народни клуб оптужујући остатак ЈРСД за издају идеје 6. јануара. Клуб се у мају 1932. г. трансформисао у Југословенску народну странку ЈНС (познатију као Борбаши) која је

¹ ЈРСД је 1933. г. променила име у Југословенска национална странка. Услед истоветности акронима са Југословенском народном странком Светислава Хођере у овом раду наставићемо да и након 1932. г. користимо скраћеницу ЈРСД.

отпочела жучну кампању против вођства ЈРСД које је, према њиховој оцени, капитулирао пред племенско-сепаратистичким снагама оличеним у предшестојануарским партијама (Petranović 1988, 263). Поред Борбаша формирало се неколико политичких организација које су са позиција бескомпромисне одбране Шестојануарског манифеста критиковале вођство ЈРСД. Најстарија међу њима – Борачка организација Југославије (БОЈ) настала је 1929. као покушај орјунаша из Дравске бановине да наставе свој политички рад кроз одбрану права ветерана и борбу за њихово активније ангажовање у политичком животу (Dragosavljević 2019a, 234–255). У исто време настала је и Југословенска акција која је окупила бивше чланове ОРЈУНЕ из Савске и Приморске бановине и политички кружок формиран око београдског листа *Политички гласник* (Dragosavljević 2019b, 367–390). Мозаик политичких организација дисидената шестојануарског режима чиниле су и политичка група окупљена око листа *Отаџбина* под предводништвом Димитрија Љотића, група радикалног првака из Баната Милорада Мојића и тзв. Мали Збор Ратка Парезанина. Ове организације су, са мањим варијацијама, баштиниле фундаменте идеологије ОРЈУНЕ – теорију интегралног југословенства, монархизам, заступање концепта централистички уређене државе и планове за радикалну промену политичког поретка. Њихово вођство било је униsono у критици корупције и идеолошке конфузије унутар редова ЈРСД и испољавању снажног анимозитета према политичким партијама формираним на етничким, регионалним и верским идентитетима. Након Марсејског агентата (09.10.1934.) чланство ових организација фузионисало се у јединствени Југословенски народни покрет Збор под предводништвом Димитрија Љотића (Prežanin 2001, 22–25; 34–41; 51–54).

Кнез Павле Карађорђевић који је на челу Намесништва преузео власт био је решен да одбаци политику Шестојануарског манифеста. Мандат за састав нове владе добио је Богољуб Јевтић који је најавио раскид са режимом ЈРСД и обнову вишестраначког парламентарног живота. Јевтићева влада дозволила је де факто (и ако не де јуре) обнову рада предшестојануарских политичких партија и позвала неке од њих (НРС, СЛС и ЈМО) да преузму поједине министарске ресоре. Насупрот Јевтићевим очекивањима све опозиционе партије одбиле су сарадњу са његовом владом (Stojkov 1969, 278–279). Суочен са одбијањем сарадње Јевтић је расписао изборе за 5. мај 1935. г. (Tešić 1997, 17–19). Дистанцирањем од ЈРСД Јевтић је отворио могућност

пада целокупног шестојануарског система. Део председништва ЈРСД хтео је да помогне листу Б. Јевтића док је део захтевао да странка наступи са сопственом листом. На послетку ГО ЈРСД је одустао од постављања самосталне листе и препоручио својим присталицама да подрже листе које стоје на принципу националног и државног унитаризма (Vodrožić 1987, 259–261). ЈНС успела је да постави изборну листу само да би иста била незаконито поништена од стране режима који је рачунао да ће на тај начин обезбедити себи гласове југоинтегралиста (Vodrožić 1987, 275–276). Револтиран Јевтићевим поступком Хођера је упутио своје присталице да гласају за опозициону листу изазвавши тиме додатну конфузију међу присталицама унитаризма. Самосталну листу поставио је и ЈНП Збор мада је његово вођство било свесно да не може очекивати значајнији резултат будући да се покрет налазио у почетним фазама формирања. Кампања владине листе била је праћена репресијом и застрашивањем политичких неистомишљеника (Petranović 1988, 211). У Савској и Приморској бановини присталице опозиције су методама „терора одоздо“ застрашивале кандидате и гласаче владине листе (Đimić 1996, 331–332). Захваљујући репресији и фалсификовању владина листа однела је убедљиву победу на изборима (Stojkov 1969, 311). Влада Б. Јевтића ослањала се на дисиденте из ЈРСД, задружни покрет и појединце из редова југоинтегралистичких покрета екстремне деснице. Преседан је представљао улазак у владу истакнутог члана распуштене НРС Милана Стојадиновића као министра финансија (Stojkov 1985, 8–9; 19). Компромитована у јавности и у очима кнеза Павла репресивним методама којим је дошла до изборне, гледана са неповерењем од југоинтегралистичких кругова (због присуства М. Стојадиновића) влада Б. Јевтића пала је месец дана након што је извојевала изборну победу (Tešić 1997, 21–24).

Мандат за састав нове владе добио је Милан Стојадиновић као представник НРС који се обратио за сарадњу Антону Корошецу и Мехмеду Спахи вођама СЉС и ЈМО. Представници три партије формирали су нову политичку организацију под именом Југословенска радикална заједница (ЈРЗ) која је ослањајући се на партијски апарат три странке требало да влади обезбеди привид подршке у народу и истовремено минимизира утицај хрватског националног покрета на политичку сцену КЈ. Према интерном договору ове три партије су поделиле интересне сфере на етничком принципу (Pavlović 2008, 310–311; 340). Овако конципиран режим представљао је

увод у федерализацију државе тј. наговештавао је напуштање централистичког државног уређења предвиђеног Октроисаним уставом (Janjetović 2007, 106). Додатни изазов уставном поретку представљао је пасиван став владе према ситуацији у Савској и Приморској бановини које су се после петомажских избора нашле под политичком доминацијом ХСС која је повела одлучну политику ликвидације политичког легата монарходиктатуре као главне препреке за успостављање хрватске федеративне јединице унутар КЈ. Присталице ЈРСД и други југоинтегралистички елементи одстрањени су из свих државних служби и изложени терору од стране тзв. Сељачке заштите – партијске милиције ХСС. Охрабрени пасивним ставом Владе, екстремистички елементи унутар ХСС усмерили су терор и ка члановима владајуће странке који су узалудно тражили заштиту од државних органа (Stojkov 1985, 83–85).

Радикалне промене у државној политици довеле су до организационог превирања унутар југоинтегралистичких снага. ЈРСД паралисана унутрашњим сукобима била је неми посматрач догађаја. ЈНС која је подржала опозициону листу изгубила је добар део свог кредибилитета међу југоинтегралистима а ЈНП Збор је остварио занемарљив изборни резултат. Под притиском круне посланици изабрани на Јевтићевој листи су листом прелазили у режимски посланички клуб. Унутар редова југоинтегралиста одбацивање политике Шестојануарског манифеста и обнова рада политичких странака заснованих на националним, регионалним и професионалним идентитетима тумачени су као политичко самоубиство југословенске државе и прелудијум за њену дезинтеграцију. Као реакција међу југоинтегралистима јавља се идеја о окупљању свих присталица националног и државног унитаризма у коалицију која би за свој циљ имала повратак на политику шестојануарског Манифеста. Током августа и септембра 1935 г. група сенатора ЈРСД – Срба, Хрвата и Словенаца из пречанских крајева који су остали верни политици бескомпромисног националног и државног унитаризма, одржала је низ састанака чији је резултат била тзв. Похорска резолуција. У њој је осуђено одступање Владе од политике народног и државног јединства и упућен је апел свим присталицама унитаризма да се уједине у Југословенски национални фронт (ЈНФ) који ће оборити владу М. Стојадиновића и вратити државни курс на позиције Шестојануарског манифеста. Као главни прегаоци ове групе (тзв. похорци) издвајали су се сенатори Б. Г.

Анђелиновић, А. Крамер, Ј. Бањанин, Петар Зеџ, и Светислав Поповић (АЈ, 38–94). Јевтић се такође огласио циркуларним писмом у коме је позвао посланике изабране на његовој листи да одбију сарадњу са владом М. Стојадиновића и да свој рад усмере у правцу уједињења свих присталица националног и државног унитаризма у ЈНФ који ће наставити спровођење шестојануарске политике (АЈ, 37–19). У септембру 1935. г. из Јевтићевог клуба издвојило се дванаест посланика, предвођених Миланом Божићем (сарадник П. Живковића), који су формирали Југословенски независни национални клуб. Чланови Божићевог клуба подржали су похорце и упутили апел свим присталицама унитаризма да се уједине у ЈНФ који ће „наставити политику Витешког Краља” (АЈ, 38 – 94). У септембру 1935. г. на јавном скупу вођа ЈНП Збор Димитрије Љотић подржао је идеју окупљања свих присталица југоинтегрализма. ЈНС је заузела резервисан став према идеји ЈНФ и у новембру 1935 г. демантовала је да сарађује са похорцима. Насупрот званичном ставу странке, део чланства предвођен генералним секретаром партије Милошем Драговићем одржавао је блиске везе са похорцима и Јевтићевом политичком групом и подржавао је идеју ЈНФ (Ворба 1936а; Ворба 1936б; Ворба 1936с). У Београду је у фебруару 1936. г. одржана конференција ЈРСД на којој је председник странке Узуновић позвао све присталице југоинтегрализма да се уједињени „сломе све племенске и верске фронтове” и обезбеде победу „велике мисли Краља Ујединитеља” (АЈ, 37–19).

Даљи рад на формирању ЈНФ пресекао је покушај атентата Дамјана Арнаутовића на М. Стојадиновића у Народној скупштини марта 1936.² Овај догађај представљао је кулминацију вишемесечних сукоба у парламенту између посланика режимске странке и припадника Јевтићевог посланичког клуба коме је припадао атентатор. Из истражних докумената очигледно је да је Арнаутовић свој чин извео у стању тешког пијанства³ што није спречило М. Стојадиновића да цео случај искористи да морално деградира Јевтићеву групу и политички ликвидира П. Живковића који је као министар војске представљао последње упориште шестојануарског система унутар

² За више информација о Арнаутовићевом атентату видети: Simić 2020, 163–174.

³ Према сопственом исказу Арнаутовић је током вечери измешао 6 пића (клековача, шљивовица, водка, виски, вино и коњак) тј. попио је око литар жестине и неидентификовану количину вина. Види: Zbirka dokumenata nepoznatog priredivača u fondu biblioteke Istorijskog instituta, 31.

владе. Режим ЈРЗ настојао је да Арнаутовићев атентат искористи и за компромитацију ЈНС. Међу осумњиченим за саучесништво у атентату нашао се и главни заступник идеје ЈНФ из редова борбаша Милош Драговић. У прилог умешаности вођства ЈНС у Арнаутовићев атентат говори писмо од 09.03.1936, које је примио Стојадиновићев шеф кабинета, у коме се упозорава да је Хођера 12.02.1936. г. изјавио да ће ускоро доћи до промене режима и да ће поново бити успостављена диктатура П. Живковића (АЈ, 37–19). Настојања режима да ЈНС повеже са атентатом резултирала су дистанцирањем борбаша од идеје ЈНФ. Драговић и све остале присталице ЈНФ искључене су из странке а донета је и резолуција да ЈНС ни под каквим условима неће сарађивати са ЈРСД, похорцима и Јевтићевом политичком групом (Ворба 1936d). Драговић је покренуо јавну расправу у којој је оптужио Хођеру да се у замену за материјална средства која је добио од М. Стојадиновића ставио у службу режима (Hrabak 2008, 77; Lompar 2022, 256). Према његовим тврдњама вођа ЈНС је од режима добио задатак да нападима на П. Живковића саботира процес формирања ЈНФ (АЈ, 307–2). Драговић је тврдио да су након Арнаутовићевог атентата обновљени преговори о стварању ЈНФ који су доживели неуспех због сукоба између Хођере и Живковића. Према Драговићу само је вођа ЈНП Збор показао спремност да подржи идеју уједињења не постављајући никакве услове (Hrabak 2008, 78). Његове наводе потврђује и допис Централног пресбириа у коме је председник владе био обавештен о формирању коалиције унитаристичких снага у коју би ушли ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор (АЈ, 38–94). Бескрупулозна антиопозициона кампања у режимским гласилима, кршење закона (необазирање на имунитет скупштинских посланика) и полицијска тортура над оптуженима за атентат резултовали су (супротно очекивањима М. Стојадиновића) уједињењем до тада међусобно сукобљених фракција ЈРСД. Крајем јуна банска управа у Нишу је послала извештај да вођство ЈРСД припрема конгрес на коме ће за председника странке бити изабран генерал Живковић (АЈ, 37–19). На ове вести режимска *Самоуправа* одговорила је низом чланака у којима је ЈРСД апострофирана као политичка организација која нема упориште у народу коме покушава да се наметне монополишући патриотизам и користећи терористичке методе (Samouprava 1936a; Samouprava 1936b; Samouprava 1936c). На конгресу одржаном 28.06.1936. у Београду у присуству 700 делегата П. Живковић је изабран за председника странке што је изазвало велику забринутост у редовима ЈРЗ (Stojimirović 2000, 65).

Живковић је покренуо процес реинтеграције Јевтићеве групе у странку који је крунисан фузијом посланичких група М. Божића и Б. Јевтића у јединствени посланички клуб ЈРСД (Тешић 1997, 90). Мања група Јевтићевих посланика наставила је да иступа самостално као Југословенски независни клуб под предводништвом Ј. Баричевића (АЈ, 37 – 19). Живковић је наставио преговоре са овом групом а истовремено је упутио и позив на сарадњу ЈНП Збор и Борбашима. Вођа збораша одбио је овај позив на сарадњу подсећајући на дуги историјат сукоба и размимоилажења које је Збор имао са политиком и личностима ове партије. Према његовој оцени вођство ЈРСД у политици ЈНФ прави грешку што на прво место истиче борбу за национални и државни унитаризам а занемарује социјално–економска питања која представљају главну покретачку снагу сепаратистичких снага (Ljotić 1936). Сличан одговор Живковић је добио и од ЈНС (Hrabak 2008, 77). И поред одбијања вођства ЈНП Збор и ЈНС да прихвате Живковићеву понуду преговори су се наставили у незваничној форми. О томе сведоче чланци у режимској *Самоуправи* и опозиционом *Хрватском дневнику*. *Самоуправа* је у јануару 1937. г. донела вест о стварању „десничарског картела” у који ће ући ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор (Samouprava 1937a). У јануару 1937. г. *Хрватски дневник* пласирао је вест да се формира „картел деснице” тј. да ће ускоро доћи до фузије ЈНП Збор, ЈРСД и ЈНС. Према тврдњама режимске штампе одржан је састанак на коме је донет закључак да ЈРСД, Борбаша и Јевтићева група усвоје програм ЈНП Збор а затим се уједине у странку под предводништвом Д. Љотића (АЈ, 102–7). У фебруару 1937. г. Љотић је негирао ове тврдње наводећи да нема конкретних преговора о стварању „картела деснице” али да је ова идеја присутна у редовима унитариста (Jugoslovenska pošta 1937). Загребачки *Обзор* оспорио је Љотићеве тврдње наводећи да се у Војводини на терену већ формирао „картел деснице” оличен у сарадњи кадрова ЈНП Збор и ЈНС који су заједничким снагама покренули активну кампању међу немачким становништвом (Obzor 1937). У фебруару 1937. *Самоуправа* се поново огласила на тему ЈНФ констатујући да ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор представљају анахроне политичке организације „бескрвне фантоме реакције” који се „копрцају у последњем ропцу” (Samouprava 1937b). У сличном тону био је конципиран и чланак *Једна математичка формула* који је аутор закључио заједљивом опаском „Како први немају у народу никога, други ничеса а трећи ништа, то би зброј свих тих

математских обима представљао веће ништа него кад се о ништа проматра свако за себе” (Samouprava 1937c).

Настојање режима да спречи настанак ЈНФ није се зауставило само на пласирању хумористичких чланака. Председник Владе је пред локалне изборе 1936. г. понудио Љотићу да свој покрет утопи у ЈРЗ а да заузврат добије функцију министра пољопривреде, предводништво над Главним савезом српских земљорадничких задруга и место бана Дунавске бановине (AS, VIA II–69). Пошто је Љотић одбио ову понуду почетком фебруара 1937. г. у низу листова појавили су се чланци који су сугерисали да ЈНП Збор преко југословенско–немачке фирме Техничка унија прима субвенције од нацистичке Немачке.⁴ Тзв. афера Техничка унија умногоме је довела у питање политички кредибилитет збораша (Lompar 2020, 94; 96; 97). Вођство ЈНП Збор одговорило је на ове инсинуације низом тужби у којима су редакције листова *Политика*, *Време* и *Самоуправа* оптужене за клевету. У мају 1937. г. суд је тим поводом казнио уредника *Времена* са десет дана затвора и плаћање судских трошкова уз обавезу да у свом листу објави јавну исправку и извињење (АЈ. 38–353). Вођство ЈРСД пружило је подршку ЈНП Збор и осудило бескрупулозне методе режима у покушају дискредитације југоинтегралистичких снага (AB, Ljotićeva organizacija Zbor, kutija 6). Јединство југоинтегралиста манифестовало се и на политичком скупу који је ЈНП Збор одржао у Смедереву 16. маја 1937. г. Поред Д. Љотића окупљенима се обратио и Јанко Баричевић који је изјавио да се сви југословенски националисти морају ујединити у ЈНФ и спасити државу од деструктивне политике режима (AB, kutija 7) Баричевић је у својој изјави за лист *Време* (18. 5. 1937) навео да се Југословенски независни клуб од свог настанка залаже за формирање ЈНФ, да су преговори о његовом стварању у току и да је на терену већ дуже време успостављена блиска сарадња између југоинтегралистичких организација (АЈ, 102–7). Загребачки *Обзор*

⁴ Занимљиво је напоменути да је посредник између Љотића и фирме Техничка унија био Милан Данић. Данићево право име било је Алфред Дијаманштајн. Овај покрштени Јеврејин – оптант за мађарско држављанство био је сарадник болшевичке владе Беле Куна и познати агент Коминтерне који је током 20-их година у Југославији у више наврата хапшен због субверзивних радњи (између осталог организација комунистичког устанка у Загребу 1919 г.). Види: Gligotićević 2002, 92. Било би веома занимљиво истражити како се покрштени Јеврејин и агент Коминтерне нашао у улози посредника између Љотића и немачког капитала.

тумачио је наступ Баричевића на митингу ЈНП Збор као наставак акције за оснивање ЈНФ у који би поред Збора и Баричевићевог посланичког клуба ушли и ЈРСД и ЈНС. Аутор чланка подсећао је јавност да поред идеологије интегралног југословенства ове политичке организације повезује и заједничка сарадња у апарату режима монарходиктатуре, Љотић је био министар у влади П. Живковића, Хођера је био његов секретар а Баричевић је био један од главних повереника Б. Јевтића. Наглашавајући Баричевићеву изјаву да ће ЈНФ бити усмерен како против режима тако и против Уједињене опозиције и Селјачко–демократске коалиције аутор чланка упозоравао је хрватску јавност да уједињење југоинтегралистичких снага представља највећу опасност за хрватски народ (АЈ, 102–7).

Стварање коалиције Блока народног споразума након успешног договора српске и пречанске опозиције у Фаркашићу у октобру 1937. г. довело је до радикалног заокрета у политици М. Стојадиновића према југоинтегралистичким снагама. Новоформирани блок је као своје циљеве истакао смену владе ЈРЗ и суспензију Октроисаног устава. У тексту споразума није прејудицирано федералистичко уређење државе али је у њега укључена оштра критика државног и националног јединства на којима је почивао Октроисани устав (Radojević 1994, 176–179). Суочен са листом опозиције окупљене око федералистичке платформе Стојадиновић је био принуђен да се врати на позиције одбране националног и државног унитаризма (Pavlović 2008, 265–266). Први наговештаји овог заокрета видљиви су у чланцима режимских листова који су споразум у Фаркашићу (објављен 09.10. на дан Марсејског атентата) оценили као напад на политичко дело краља Александра (Radojević 1994, 179). Стојадиновић крајем 1937. г. почиње интензивне преговоре о заједничком изборном наступу са представницима ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор. Као резултат ових преговора запажа се промена у политичком курсу ЈНС. Вођство борбаша наставило је са жучном критиком режима у домену корупције и неодлучног држања према хрватском сепаратизму али истовремено почиње да заступа идеју о формирању концентрационе владе састављене од представника свих партија (Vorba 1937a; Vorba 1937b). Радикалну промену политичког курса борбаша најавио је Хођера у свом говору у децембру 1937. г. у коме је изјавио да ће политика ЈНС на предстојећим изборима бити конципирана тако да што већи број борбашких кандидата уђе у скупштину што је представљало неформалну најаву будуће коалиције са владајућом ЈРЗ (Vorba 1937c).

Стојадиновићева понуда изазвала је велике унутрашње полемике и расцеп унутар ЈРСД. Представници одбора из Савске, Приморске и Дунавске бановине енергично су захтевали да се понуда прихвати. Насупрот њима представници одбора из Дравске бановине одбијали су могућност коалиције за ЈРЗ и захтевали су заједнички изборни наступ са Блоком народног споразума. Сенатори Б. Г. Анђелиновић и Ј. Бањанин изјаснили су се против сарадње са ЈРЗ и Блоком народног споразума и предлагали да се настави са политиком ЈНФ (АЈ, 37–19). Живковић је у октобру 1938. г. донео одлуку да ЈРСД наступи на листи Блока народног споразума. Одлуку да на изборима наступи на листи заједно са сепаратистички оријентисаном ХСС вођство ЈРСД је настојало да објасни чланству као неопходни предуслов за рушење владе ЈРЗ уверавајући га да њена оданост принципима Шестојануарског манифеста не долази у питање (АЈ, 14–22). Немали број функционера и чланова отказао је послушност Живковићу и приступио кандидатској листи ЈРЗ (Vodrožić 1987, 398). Сличан ефекат Стојадиновићева понуда изазвала је и у редовима ЈНП Збор. Насупрот Љотићу који је сматрао да ЈНП Збор треба да на предстојећим изборима наступи самостално група функционера предвођена генералним секретаром Велибором Јонићем, Данилом Грегорићем, Ђорђем Перићем, Данилом Вуловићем и Димитријем Суботином залагала се за заједнички изборни наступ са ЈРЗ. Пошто је Љотић одбио да одступи од свог става ова група покушала је да га смени са чела странке правдајући свој поступак тумачењем да изборна коалиција са ЈРЗ представља коначно остварење политике ЈНФ (АЈ, 102–7 „Gospodinu Dimitriju Ljotiću”). У зборашкој публицистици овај покушај пуча окарактерисан је као директна последица потеза шефа ЈРЗ који је уз помоћ новца и обећања високих државних функција покушао да ЈНП Збор претвори у режимску филијалу. Револтиран неуспехом Стојадиновић спровео низ репресивних мера како би опструирао изборну кампању ЈНП Збор. Након покушаја да обори зборашку листу М. Стојадиновић је на послетку ухапсио њеног носиоца Д. Љотића који је завршне месеце кампање провео у затвору (Parežanin 2001, 196–202). Паралелно са настојањем да унитаристичке снаге увуче у орбиту режима Стојадиновић је у јавности наставио да води кампању против ЈРСД и ЈНП Збор. Режимска *Самоуправа* доносила је чланке у којима се тврдило да је идеја ЈНФ доживела пораз јер је вођство ЈРСД и ЈНП Збор ступивши у сарадњу са Блоком народног споразума напустило

одбрану принципа државног и националног унитаризма и да их чланство масовно напушта и прилази ЈРЗ као последњем браниоцу јединства државе (Samouprava 1937d).

Вођа ЈРЗ наставио је свој рад на окупљању југоинтегралистичких снага кооптирајући вођу борбаша С. Хођеру у своју владу у функцији министра без портфеља у октобру 1938. г. (Tešić 1997, 227). Улазак у владу и склапање предизборне коалиције са ЈРЗ коју је две године жучно критиковао Хођера је оправдавао тумачењем да се под маском Блока националног споразума формирала коалиција федералистичких снага чија би победа представљала опасност за опстанак југословенске државе, тако да су борбашаи ушли у коалицију са режимском странком како би одбранили „светињу” националног и државног јединства (АЈ, 307–2; АЈ, 37–21). Локални одбори ЈРЗ послали су М. Стојадиновићу више извештаја да прваци ЈНС на предизборним зборовима оштро критикују рад владе, вређају М. Стојадиновића и говоре како су у владу ушли само да би контролисали „лоповлук” ЈРЗ (АЈ, 37–21).

Присуство великог броја борбаша и ренегата из ЈРСД и ЈНП Збор на изборној листи ЈРЗ имало је за резултат радикалну промену реторике и иконографије у предизборној кампањи режимске странке. Насловне паролe кампање попут „Његова је политика – недељива Југославија” и „Један краљ – један народ – једна држава” имале су изразито југоинтегралистички карактер. У својим јавним наступима режимски кандидати апострофирани су Блок народног споразума као заступнике сепаратизма (Simić 2007, 245; 250; 258). На предизборним скуповима појавили су се одреди униформисане омладине ЈРЗ што је указивало на милитаризацију режимске странке по узору на орјунашке Акционе одреде и борбашке Плаве кошуље (Dragosavljević 2021a, 15–30). Служећи се бројним злоупотребама ЈРЗ је у децембру 1938. г. однела победу над листом Блока народног споразума. Инхибиран хапшењем Љотића и више високих функционера покрета ЈНП Збор је на изборима остварио миноран резултат од свега тридесет хиљада гласова. Са друге стране, ЈРСД је и поред унутрашњег расцепа и негативне кампање режимске штампе освојила респектабилних 122.755 гласова који су сведочили о заступљености југоинтегралистичке идеје у гласачком телу (Radojević 1994, 125).

Стојадиновићев тријумф на изборима постигнут на југоинтегралистичкој платформи имао је карактер Пирове победе. Сигуран у стабилност своје позиције М. Стојадиновић није испунио

обећања дата борбашима и ренегатима из ЈРСД и ЈНП Збор који су се кандидовали на његовој листи. Како би санкционисао нелојално држање борбаша током изборне кампање Стојадиновић је Хођери ускратио обећану министарску позицију (Rastović 2006, 132). Револтиран оваквим третманом Хођера је раскинуо коалициони споразум са ЈРЗ (АЈ, 307–1). Сличан сценарио поновио се и у случају отпадника из ЈРСД и групе зборашких ренегата који су од стране режима награђени лукративним али политички безначајним функцијама (Dragosavljević 2021b, 272–274; 305–306). Парадоксално изборни успех Стојадиновића представљао је прелудијум за његов пад. Након Минхенског споразума владајући кругови Велике Британије напустили су политику апасмента према Немачкој и отпочели припреме за неминовни сукоб са осовинским силама. У склопу ових припрема рачунало се на КЈ као озбиљног савезника на простору Југоисточне Европе (Petranović 1993, 44–45). Британци су захтевали су од кнеза да изврши унутрашњу консолидацију државе што је у првом реду подразумевало решење хрватског питања које је угрожавало борбене ефикасности југословенске војске и сам опстанак југословенске државе (Petranović 1991, 244). Стојадиновићева југоинтегралистичка платформа са које је наступио на изборима 1938. г. онемогућавале су лидера ЈРЗ да постигне споразум са ХСС што је у фебруару 1939. г. резултирало падом његове владе. Компромитоване сарадњом са режимом и федералистичким блоком ЈРСД и ЈНС нису успеле да капитализују пад Стојадиновића. Њихово чланство почиње у већем броју да прелази у редове ЈНП Збор који се кроз изборну борбу афирмисао као последњи заступник бескомпромисног националног и државног унитаризма. Према речима шефа пропаганде режимске ЈРЗ „још се једино љотићевци боре за националистички идеал интегралног југословенства, сви су други абдицирали, попустили и попузули!“ (Stojimirović 2000, 327–329; 390). Вођство збораша осудило је споразум Цветковић–Мачек као капитулацију државног врха пред сепаратистичким снагама апострофирајући све водеће политичке снаге – Словенску људску странку, Хрватску сељачку странку и Српски културни клуб као „племенске сепаратисте“ и издајнике и позивајући све присталице југоинтегрализма на одсудну одбрану југословенске државе. Бескомпромисна одбрана концепта државног и националног унитаризма која је одвела зборашке активисте у политички екстремизам и оружане сукобе са снагама

безбедности и сепаратистичким паравојним формацијама попримила је временом карактер борбе за идеалистичку утопију.

Идеја формирања ЈНФ представљала је реакцију присталица националног и државног унитаризма на процес постепене федерализације прве југословенске државе који је покренула влада ЈРЗ. Овај концепт поникао је у редовима сенаторског клуба ЈРСД да би га временом прихватиле и друге југоинтегралистичке политичке организације - ЈНС и ЈНП Збор. Насупрот тези коју је поставила социјалистичка историографија да је узрок неуспеха концепта ЈНФ представљала борба за првенство између вођа југоинтегралистичких странака детаљна анализа нам показује да је иза неуспеха стајао континуирани рад ЈРЗ на спречавању уједињења присталица интегралног југословенства. Радикалне методе којима се режим служио у остварењу овог циља (корупција, полицијска репресија, негативна кампања у медијима, конструисање лажних афера) речито сведоче о политичком потенцијалу који је имала идеја окупљања свих присталица унитаризма тј. о опасности коју је њена реализација представљала по владу Стојадиновића. Својеврсни парадокс представља чињеница да је концепт ЈНФ на послетку реализован управо од стране Стојадиновића – личности против чије је политике сам концепт био усмерен и који је већи део времена које је провео на челу југословенске владе посветио управо борби против уједињења југоинтегралистичких снага. Истовремено, овај парадокс (поред еластичности Стојадиновићевих политичких начела) јасно осликава улогу теорије интегралног југословенства као последње линије одбране интегритета југословенске државе у тренуцима кризе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Архив Београда [AB] Фонд Лјотићева организација Збор, „У чему је афера Лјотићева”, Смедерево 16. мај 1937.
- Архив Југославије [AJ] фондови: Milan Stojadinović (37), Centralni presburo (38), 102, Jugoslovenska narodna stranka (307), Ministarstvo unutrašnjih poslova (14).
- Архив Србије [AS] Фонд Безбедносно–информативне агенције. „Збор Dimitrija Vl. Ljotića”, n.d.

- Bodrožić, Milica. 1964. „Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931 – јул 1933) Поћеси Југословенске националне странке.“ *Историјски гласник* 2–3: 39–96.
- Bodrožić, Milica. 1987. „Странке шестојануарске диктатуре (1931–1941).“ Дoктoрска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет Београд.
- Borba*. 1936a. „Поводом искључења Милоша Драговића.“ 18. јул 1936: 3.
- Borba*. 1936b. „Изјава г. Милутина Бојића.“ 18. јул 1936: 3–4.
- Borba*. 1936c. „Једно признање пред судом.“ 1. август 1936: 2.
- Borba*. 1936d. „Oдлуке борбаша.“ 18. јул 1936: 1.
- Borba*. 1937a. „Седница IO и GO Борбаша.“ 3. октобар 1937: 1.
- Borba*. 1937b. „Збор борбаша у Свилajнцу.“ 3. октобар 1937: 3.
- Borba*. 1937c. „Говор председника г. Хоћере на конференцији делегата у Новом Саду.“ 25. децембар 1937: 1.
- Dimić, Ljubodrag. 1996. *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941: Друштво и држава I*. Београд: Stubови културе.
- Dragosavljević, Vasilije. 2018. „Ideološki uticaji evropskog fašizma na jugointegralističke pokrete radikalne desnice u međuratnom periodu (1921–1941).“ Дoктoрска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет Београд.
- Dragosavljević, Vasilije. 2019a. “Association of Fighters of Yugoslavia (1929–1935): Ideology -Practice - Outcome.” *Истраживања – Journal of Historical Researches* (30): 234–255.
- Dragosavljević, Vasilije. 2019b. „Ideje jugoslovenske radikalne desnice u listu Politički glasnik.“ *Srpska politička misao* (65): 367–390. DOI: 10.22182/spm.6532019.16
- Dragosavljević, Vasilije. 2020. *Ideje fašizma u Kraljevini SHS Organizacija jugoslovenskih nacionalista (1921–1929)*. Београд: Медија центар Oдбрана.
- Dragosavljević, Vasilije. 2021a. „Teror jugointegralističkih snaga kao faktor destabilizacije i dekompozicije prve jugoslovenske države.“ У *Leskovački zbornik*, ur. Dejan Antić, 15–30. Leskovac: Народни музеј.
- Dragosavljević, Vasilije. 2021b. *Друга Европа и Краљевина Југославија: JNP Збор (1934–1941)*. Нови Сад: Prometeј.
- Gligorijević, Branislav. 2002. *Краљ Александар Карађорђевић: Српско–хрватски спор*. Београд: Завод за ућбенике и наставна средства.
- Hrabak, Bogumil. 2008. „Југословенска народна странка 1935. и 1936. године.“ У *Novopazarski zbornik* 73–82.

- Pavlović, Momčilo. 2008. *Istorija građanskih stranaka u Jugoslaviji 1918–1945 I*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Janjetović, Zoran, 2007. „Uticaj srpskog faktora na položaj nacionalnih manjina u Jugoslaviji u razdoblju između dva svetska rata.” U *Pisati istoriju Jugoslavije*, ur. Mile Bjelajac, 101–109. Beograd: INIS.
- Jovanović Stoimirović, Milan. 2000. *Dnevnik 1936–1941*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Jugoslovenska pošta*. 1937. „Za stvaranje socijalnog i nacionalnog fronta.” 2. februar 1937: 3–4.
- Lompar, Rastko. 2020. „Afera 'Tehnička unija' i veze JNP Zbora sa nacističkom Nemačkom 1935–1941.” *Istorija 20. veka : časopis Instituta za savremenu istoriju* 38 (2): 85–102.
- Lompar, Rastko. 2022. “The Yugoslav people’s party ‘Borbaši’: a fringe extreme right-wing party in the Kingdom of Yugoslavia.” In *The Serbian right-wing parties and intellectuals in the Kingdom of Yugoslavia 1934–1941*, ed. Dragan Bakić, 247–274. Belgrade: Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Ljotić, Dimitrije. 1936. „Frontovi.” *Otadžbina*. 23. jun 1936: 1.
- Obzor*. 1937. „Agitacija Zbora i Borbaša u Vojvodini.” 7. februar 1937: br. strane nečitljiv.
- Parežanin, Ratko. 2001. *Drugi svetski rat i Dimitrije V. Ljotić*. Beograd: Junior.
- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije : Kraljevina Jugoslavija 1914–1941 I*. Beograd: Nolit.
- Petranović, Branko. 1991. „Nacionalni odnosi u Kraljevini Jugoslaviji i Stvaranje Banovine Hrvatske.” *Vojnoistorijski glasnik* 3, 237–254.
- Petranović, Branko. 1993. *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Rastović, Aleksandar. 2006. „Program Jugoslovenske narodne stranke.” U *Zbornik Matice srpske za istoriju* 74, ur. Miloš Blagojević, 125–132. Novi Sad: Matica srpska.
- Radojević, Mira. 1994. *Udružena opozicija 1935–1939*. Beograd: ISI.
- Samouprava*. 1936a. „Materijalizacija jedne aveti.” 29. jun 1936: 3.
- Samouprava*. 1936b. „Poslednji adut JNS.” 1. jul 1936: 2.
- Samouprava*. 1936c. „Pogrešna računica.” 25. jul 1936: 1.
- Samouprava*. 1937a. „Desničarski kartel.” 23. januar 1937: br. strane nečitljiv.
- Samouprava*. 1937b. „Beskrvni fantom reakcije.” 1. februar 1937: br. strane nečitljiv.

- Samouprava*. 1937c. „Jedna matematička formula.” 9. februar 1937: br. strane nečitljiv.
- Samouprava*. 1937d. „Kraj jedne fikcije.” 23. decembar 1937: br. strane nečitljiv.
- Simić, Bojan. 2007. *Propaganda Milana Stojadinovića*. Beograd: ISI.
- Simić, Bojan. 2020. „Atentat u Narodnoj skupštini marta 1936. godine – pozadina, sudski proces, posledice.” U *Nauka i savremeni univerzitet IX: Novi pravci istraživanja u društvenim i humanističkim naukama*, ur. Dušan Stamenković, 163–174, Niš: Filozofski fakultet Niš.
- Stojkov, Todor. 1969. *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*. Beograd: ISI.
- Stojkov, Todor. 1985. *Vlada Milana Stojadinovića 1935–1937*. Beograd: ISI.
- Tešić, Dragan. 1997. *Jugoslovenska radikalna zajednica u Srbiji 1935–1939*. Beograd: ISI.

Vasilije Dragosavljević*
Institute of History, Belgrade

**THE YUGOSLAV NATIONAL FRONT:
ATTEMPT(S) TO UNIFY THE
YUGOINTEGRALISTS EXTREME
RIGHT 1935–1939**

Resume

The idea of forming the Yugoslav National Front was the reaction of supporters of national and state unitarism to the gradual federalization of the first Yugoslav state initiated by the government of the Yugoslav Radical Union. The concept of a national front arose in the ranks of the senatorial club of the Yugoslav Radical Peasant Democracy party, and over time, other Yugoslav integralist political organizations accepted it – the Yugoslav People's Party, the YNM Zbor, and several political factions that arose in the process of the disintegration of Bogoljub Jevtić's political group. Contrary to the thesis put forward by socialist historiography that the leading cause of the failure of the concept of the Yugoslav National Front was the struggle for primacy between the leaders of the Yugoslav integralist parties, a detailed analysis shows us that behind the failure was the continuous work of the government of M. Stojadinović on preventing the unification of supporters of integral Yugoslavism. The radical methods used by the regime to achieve this goal (corruption, police repression, negative campaign in the media, construction of false affairs) eloquently testify to the political potential that the idea of gathering all supporters of national and state unitarism had and also to the danger that its implementation represented for the government of M. Stojadinović. There is a paradox in the fact that the concept of the Yugoslav National Front was ultimately implemented by Milan Stojadinović – a person against whose politics the idea itself was directed and who devoted most of the time he spent at the head of the Yugoslav government to the fight against the unification of the Yugoslav integralist forces. At the same time, this paradox (in addition to the instability of Stojadinović's political principles) clearly illustrates the

* E-mail address: v.dragosavljevic@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-9496-4203.

role of the theory of integral Yugoslavism as the last line of defense for the integrity of the Yugoslav state in moments of crisis.

Keywords: Yugoslav integrationism, Yugoslav National Front, Yugoslav Radical Peasant Democracy, Bogoljub Jevtić, Yugoslav National Party, Petar Živković, Yugoslav People's Party, Svetislav Hođera, Yugoslav People's Movement Choir, Dimitrije Ljotić

* Овај рад је примљен 8. октобра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године